

Бежанците – социални представи и дистанции

Албена Накова

Abstract: Refugees - social perception and distances: *The article, based on the results of a case study, conducted in August 2015 in a small town in Bulgaria - Vetovo, where for centuries coexist tolerant four ethnic groups - Bulgarians, Turks, Roma and Tatars explores the attitude towards refugees (perception of them and the distances to them) that in recent years arrive in our country, running away from war and violence in their countries and looking for a better life for themselves and their families.*

Key words: *perception of refugees, image of refugees, interethnic distances.*

ВЪВЕДЕНИЕ

През последните няколко години в българското общество е особено актуална темата за бежанците, които пристигат в нашата страна, бягайки от войната и насилието в своите страни и опитвайки се да намерят по-добър живот за себе си и семействата си в страните от Западна Европа. Отношението към тях варира между двете крайности – от приемане и подкрепа до отхвърляне и неприязън. В настоящата статия ще се опитам чрез резултати и данни от емпирично социологическо изследване да покажа какво е отношението към бежанците в един малък град в България със смесено в етническо отношение население – гр. Ветово, Русенска област. Спрях се на този малък град, където хората реално никога не са се срещали с бежанци, защото тук от векове съжителстват четири етнически общности – българи, турци, роми и татари, поради което населението има изработени модели на поведение в многоетническа среда и модели на толерантно междуетническо общуване, доколкото общуването между четирите етнически общности в града, въпреки някои проблеми, се характеризира като цяло с толерантност. Представените в статията емпирични данни са резултати от case study, проведено във Ветово през август 2015 година. Изследването е представително за града.

ПРЕСТАВАТА ЗА БЕЖАНЦИТЕ

Ще започна с представата, образът, който са си създали за бежанците представителите на четирите етнически общности в града. В рамките на изследването на българите, турците, ромите и татарите от Ветово беше предложено да се опитат да опишат бежанците с до 10 характеристики, които считат за най-типични за тях. Това, което прави впечатление още при първия преглед на характеристиките, с които представителите на четирите етноса във Ветово описват бежанците е, че има сходство в начина, по който изграждат образа на бежанците представителите на турската и татарската общности, от една страна и на българската и ромската общности, от друга страна.

Представата, образът, който са си създали за бежанците турците и татарите се отличава с изцяло позитивен характер, при това той е доста слабо диференциран – и турците, и татарите характеризират бежанците с по една-две шрихи.

Така например за турците бежанците са: „хора, които бягат от войната“ (посочено от 16,7% от респондентите); „хора, които търсят убежище“ (посочено от 8,3% от анкетираните). Прави впечатление изключително високият процент турци, които нямат формирана никаква представа за бежанците – 75%.

По сходен начин описват бежанците и татарите във Ветово: „хора, които бягат от войната“ (32,3% от анкетираните); „хора, които имат нужда от помощ“ (10,6% от респондентите). И в този случай делът на хората, които нямат никаква формирана представа за бежанците е много висок – 67,7%.

За разлика от турците и татарите, които демонстрират висока степен на затвореност в собствената етническа група и липса на интерес към бежанците,

българите и ромите, които нямат сформирана никаква представа за бежанците са в пъти по-малко – съответно 36,8% от ромите и 25,1% от българите нямат изградена никаква представа за бежанците.

Образът на българите и ромите за бежанците се отличава от този на турците и татарите и по своя характер. Представата, която са си създали българите и ромите за бежанците има ясно изразен двойствен характер, като съчетава в себе си както позитивни, така и негативни характеристики. Този двойствен характер се подчертава още повече от наличието в образите на двойки противоположни характеристики, като „добри“ и „лоши“. Освен това представите на българите и ромите за бежанците се отличават и с по-голяма диференцираност и наличие на повече характеристики в образа.

Когато описват бежанците българите използват следните характеристики: „хора, които търсят закрила, бягат от режимите в своите страни, жертва на обстоятелствата“ (посочено от 38,4% от анкетиранияте); „народ без отечество“ (23,1% от респондентите); „хора като всички, хора като нас“ (15,4% от анкетиранияте); „добри хора“ (7,7% от респондентите); „повечето са християни“ (7,7% от респондентите); „приличат на нашите роми“ (7,7% от анкетиранияте) и от друга страна, „хора, които нямат работа в България, хора, които не трябва да приемаме“ (23,1% от анкетиранияте); „лоши хора“ (15,4% от респондентите).

Образът, който ромите са си създали за бежанците включва следните характеристики: „хора в трудно положение, хора за окайване, безпомощни хора“ (посочено от 21,1% от респондентите); „хора, които се борят за живот, хора, които бягат от лошото“ (10,5% от респондентите); „хора, на които трябва да се помогне, хора, които трябва да приемем в България“ (10,5% от анкетиранияте); „хора като всички“ (5,3% от анкетиранияте); „добри хора“ (5,3% от респондентите) и от друга страна, „хора, които не трябва да приемаме в България“ (21,1% от анкетиранияте); „лоши хора“ (15,8% от респондентите); „хора, които създават само проблеми“ (5,3% от анкетиранияте).

Както се вижда при българите и ромите, за разлика от турците и татарите, има и ясно заявено неприемане, отхвърляне на бежанците от страна на една част от респондентите. Българите и ромите в много по-висока степен проявяват интерес към проблема с бежанците, за което говорят доста по-ниските проценти на хората, които нямат никаква представа за бежанците. Същевременно българите и ромите посочват и причините за заявеното от тях неприемане на бежанците.

„Не ги подкрепям, защото не сме богата държава и не можем да подкрепяме всеки изпаднал в беда“ (българин, 42 г., работещ в държавния сектор).

„Не ги одобрявам, защото вземат нашата работа“ (ром, 38 г., безработен).

„Не ги одобрявам, защото вземат нашите социални помощи“ (жена от ромски произход, 32 г., безработна).

„Не ги одобрявам, защото не ги познавам“ (жена, от ромски произход, 54 г., пенсионер).

И ако първите три цитата от изказвания на респонденти визират конкретни причини и начини, по които бежанците накърняват интересите на местните хора, а именно конкуренцията за работни места и социални помощи, то последният случай е израз на една ситуация с много по-висока степен на общност, характерна за междуетническите отношения и общуването между етносите по принцип – непознатото, чуждото е винаги заплаха, непознатото, именно защото е непознато винаги поражда дистанция и отхвърляне. Най-вероятно по тази причина българите се опитват да оприличат бежанците на нашите роми, защото така те стават за тях по-близки и познати и по-лесни за приемане.

Изводът, който може да бъде направен от анализа на представите на българите, турците, ромите и татарите във Ветово за бежанците е, че има сходство в характеристиките, с които и четирите етноса описват бежанците, макар като цяло

образите, които са си изградили турците и татарите за бежанците да се отличават с изцяло позитивен характер, за разлика от амбивалентния характер на образите на българите и ромите за бежанците. Въпреки тези различия образите и на четирите етнически общности за бежанците се отличават с ниска степен на диференцираност, в тях почти липсват характеристики, изразяващи качества на характера (с изключение на „добри“ и „лоши“), отношение към материалния бит и култура, към традициите, към труда и т.н., които обикновено са неразделна част от образа на всеки етнос. Всичко това говори за слабо познаване на бежанците, а слабото познаване предизвиква недоверие и отхвърляне. Във връзка с това интерес представлява какви социални дистанции демонстрират българите, турците, ромите и татарите във Ветово спрямо бежанците.

СОЦИАЛНИТЕ ДИСТАНЦИИ СПРЯМО БЕЖАНЦИТЕ

Нека най-напред да разгледаме отношението на четирите изследвани етноса към едно твърдение за бежанците, чието приемане означава всъщност споделена предразсъдъчна нагласа спрямо бежанците. В рамките на изследването на българите, турците, ромите и татарите беше предложено да изразят своето съгласие със следното твърдение: „Има изключения, но общо взето всички бежанци си приличат“. По принцип когнитивна специфика и закономерност на процеса на стереотипизация като механизъм на междуетническата перцепция е тенденцията да се максимизират разликите между етническите групи и да се минимизира различието вътре в групата, като се приписват еднакви характеристики на членовете на другата етническа група, без оглед на действителните разлики между тях. Когато обаче това минимизиране на вътрешногруповите различия прерасне в свръхкатегоризация и генерализация, последствието е възникване на предразсъдъци. Ето защо твърде високият процент респонденти, които приписват сходни характеристики на представителите на бежанците може да бъде разглеждан като предпоставка за отнасяне на приписваното сходство към категорията на предразсъдъците.

Ето какво показват резултатите от изследването – 30,8% от българите, 25% от турците, 21,1% от ромите и 44,4% от татарите са съгласни, че общо взето всички бежанци си приличат. Това означава, че в най-висока степен предразсъдъчни нагласи спрямо бежанците споделят представителите на татарския етнос в града, макар че не са никак малки и дяловете на представителите на останалите три етноса, които споделят предразсъдъчни нагласи спрямо бежанците и които се движат между една трета и една пета от представителите на етноса. Този извод се потвърждава и от отрицателните отговори – 15,4% от българите, 16,7% от турците и 21,1% от ромите не споделят мнението, че всички бежанци си приличат. При татарите отрицателните отговори липсват напълно, което потвърждава факта, че споделянето на предразсъдъчни нагласи спрямо бежанците е най-високо при тях. Освен това прави впечатление, че приблизително половината от представителите на всички етнически общности нямат мнение по въпроса – 53,8% от българите, 58,3% от турците, 57,9% от ромите и 55,5% от татарите, което съответства на високите дялове респонденти и от четирите етноса, които нямат никаква сформирана представа за бежанците.

При наличието на една такава предварителна нагласа спрямо бежанците нека да видим какви дистанции демонстрират спрямо тях представителите на четирите етноса във Ветово. За изследване на междуетническите дистанции съм използвала вариант на скалите на Богардус [1], позволяващи измерване на готовността за междуетническо общуване и близостта на желаните контакти. Към това трябва да се добави, че скалите на Богардус включват пет основни положения („напълно съгласен“, „по-скоро съгласен“, „нито съгласен, нито несъгласен“, „по-скоро

несъгласен“, „напълно несъгласен“), позволяващи да се измери и степента на приемане или отхвърляне на членовете на другата етническа група.

Във връзка с това една скала на желана близост и готовност за междуетническо общуване очертават отговорите на въпросите: „Днес съгласни ли сте да имате за съседни бежанци?“, „Днес съгласни ли сте да живеете в една махала/квартал с бежанци?“, „Днес съгласни ли сте да живеете в едно населено място с бежанци?“ и „Днес съгласни ли сте да живеете в една държава с бежанци?“.

Ето какво показват отговорите на респондентите: само 7,7% от българите (отговори „напълно съгласен“), 16,7% от турците (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“), 31,6% от ромите (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“) и 11,1% от татарите (отговори „напълно съгласен“) са съгласни да имат съседни бежанци.

Характерно и за четирите етнически групи във Ветово е, че разширяването на обхвата на изследваната общност (от съседската общност, през махалата и селището, до държавата) и съответно намаляването на степента на предполагаемата близост при междуетническия контакт води до скъсяване на междуетническите дистанции и показва нарастваща степен на приемане на бежанците. Така 23,1% от българите (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“), 16,7% от турците (отговори „напълно съгласен“), 36,9% от ромите (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“) и 11,1% от татарите (отговори „напълно съгласен“) са съгласни да живеят в една махала/квартал с бежанци. Също така 23,1% от българите (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“), 25% от турците (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“), 42,1% от ромите (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“) и 22,2% от татарите (отговори „напълно съгласен“) са съгласни да живеят в едно населено място с бежанци. И също така 30,8% от българите (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“), 33,3% от турците (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“), 57,9% от ромите (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“) и 33,3% от татарите (сумата от отговори „напълно съгласен“ и „по-скоро съгласен“) са съгласни да живеят в една държава с бежанци.

Както се вижда от представените отговори най-толерантен към бежанците се оказва ромският етнос във Ветово. Това негово отношение към „другите“ е традиционно, доколкото ромите във Ветово са най-толерантни от четирите етноса и към българите, турците и татарите, с които съжителстват във Ветово.

Но независимо от това, че и при четирите изследвани етноса толерантността към бежанците нараства с разширяване обхвата на общността (от съседската общност до държавата) и съответно с намаляване на степента на близост при междуетническия контакт, високи остават степените на заявено несъгласие за междуетнически контакт и установяване на близост с бежанците и при четирите изследвани етноса. Така 61,6% от българите (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“), 50% от турците (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“), 42,1% от ромите (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“) и 22,2% от татарите (отговори „напълно несъгласен“) не са съгласни да имат съседни бежанци. Също така 61,6% от българите (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“), 50% от турците (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“), 42,1% от ромите (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“) и 22,2% от татарите (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“) не са съгласни и да живеят в една махала/квартал с бежанци. Освен това 61,6% от българите (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“), 25% от турците (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“), 42,1% от ромите (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно

несъгласен“) и 11,1% от татарите (отговори „напълно несъгласен“) не са съгласни да живеят и в едно населено място с бежанци. И накрая 53,9% от българите (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“), 25% от турците (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“), 21,1% от ромите (сумата от отговори „по-скоро несъгласен“ и „напълно несъгласен“) и 11,1% от татарите (отговори „по-скоро несъгласен“) не са съгласни да живеят и в една държава с бежанци. Както се вижда, макар и да намалява, степента на заявеното несъгласие за съжителство с бежанците дори в рамките на една държава остава висока. При това най-висока е тя при българите, които заявяват най-голямо нежелание за междуетнически контакт и близост с бежанците.

И така най-толерантни се оказват към бежанците ромите, а най-нетолерантни – българите, но независимо от това и при четирите етноса остават високи степените на неприемане на бежанците и на нежелание за установяване на междуетнически контакт с тях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изводът, който се налага е, че за разлика от турците и татарите, които демонстрират висока степен на затвореност в собствената етническа група, липса на особен интерес към бежанците и поради това в много висока степен липса и на сформирана представа, образ за тях, българите и ромите имат много по-детайлизирана и изградена представа за бежанците, поради което те са и по-склонни да заявяват междуетнически дистанции и да отделят и разграничават себе си от бежанците. От тази гледна точка българите се очертават като най-силно дистанциращият се от бежанците етнос, проявяващ най-висока степен на неприемане, докато ромите се изиявяват като най-толерантният към бежанците етнос, заявяващ най-висока степен на приемане.

Същевременно заявените и от четирите етнически общности дистанции спрямо бежанците са достатъчно високи и изразяват висока степен на нежелание за междуетнически контакт и установяване на близост с бежанците. Потвърждава се установеното и доказано правило, че при междуетническите отношения близостта и познаването на другия етнос са основната предпоставка за толерантни междуетнически отношения. Непознаването, дори когато липсват предпоставки за противопоставяне и вражда, е основа за междуетнически дистанции и неприемане. Ето защо поради слабото познаване на бежанците, дори етноси, които са по принцип толерантни в отношенията помежду си и имат традиции в поддържането на толерантни междуетнически взаимоотношения (каквито са българите, турците, ромите и татарите във Ветово) демонстрират големи дистанции и нежелание за междуетнически контакт по отношение на хора от други етноси, които не познават добре.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Bogardus, E. Stereotypes Versus Sociotypes. *Sociological and Social Research*, 1950, 34:286-291.

За контакти:

Доц. д-р Албена Илиева Накова, Институт за изследване на обществата и знанието, БАН, тел.: 0889991332, e-mail: albena_nakova.manolova@abv.bg